

Др НЕМАЊА В. МИТРОВИЋ, научни сарадник
Институт за савремену историју
Трг Николе Пашића 11, Београд, Србија
Е-адреса: nemanja.mitrovic@isi.ac.rs

ОДЈЕК БЕОГРАДСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ У РУМУНИЈИ И ЊЕН УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ЈУГОСЛОВЕНСКО-РУМУНСКИХ ОДНОСА ТОКОМ 1955. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Београдска декларација, потписана на крају посете совјетске делегације предвођене Никитом Хрушчовом Југославији (26. мај – 3. јун) је по значају превазилазила билатерални оквир. Бар на папиру, она је представљала привлачнији основ за изграђивање односа међу социјалистичким земљама. Хрушчовљев одлазак на Каносу код Тита, представљао је велико искушење за румунско руководство које је информбироовску политику према Југославији ревносно спроводило. Циљ рада је да на основу архивске грађе, литературе и периодике анализира румунску реакцију на потписивање Београдске декларације 2. јуна 1955. и сагледа њен значај за нормализацију и даље развијање југословенско-румунских односа. У раду су осим преговора совјетске и југословенске делегације, анализирани и разговори Хрушчова са представницима бугарске, мађарске, чешке и румунске партије до којих је дошло у Софији и Букурешту непосредно након завршетка посете Југославији. Такође, сагледан је и начин на који су различите категорије румунског друштва реаговале на Београдску декларацију.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Београдска декларација; Румунија; Никита Хрушчов; Георгију Деж; совјетска посета из 1955; нормализација односа

Београдска декларација се може посматрати као догађај јединственог значаја не само за Југославију и Совјетски Савез већ и за цео Источни блок. Након Стаљинове смрти, ново совјетско руководство на челу са Никитом Хрушчовом желело је да учврсти своје позиције променом политике према Београду. У том тренутку Југославија је представљала велику опасност за јединство лагера јер се Тито у великој мери ослањао на Запад, а преко Балканске федерације и на НАТО. Бојазан да је намера Запада да Југославију искористи као средство за разбијање лагера била је један од важних мотива

совјетске жеље за помирењем. Томе треба придодати и чињеницу да је Савез комуниста Југославије имао лош утицај на остале комунистичке партије у лагеру. Процес помирења Југославије и земаља Источног блока након Стаљинове смрти 1953. текао је постепено. Први примери другачијег опхођења према Југославији забележени су током потписивања Споразума о оснивању Ђердапске речне администрације маја 1953, затим током учешћа југословенске кошаркашке репрезентације на Европском првенству у Москви, а постали јасни са совјетским предлогом о размени амбасадора изнетим 6. јуна. Након тога и остале источноевропске државе су пришле нормализацији односа, али у различитом темпу.¹

Наравно, вишегодишње стање непријатељства и сукоба није могло да се промени преко ноћи. Југословенски ставови су у том погледу били јасни. Моментално помирење би задало фаталан ударац њеном спољнополитичком курсу који је почивао на принципима еквиливанса према Истоку и Западу, мирољубиве коезистенције, ванблоковског опредељења, борбе против колонијализма и окретања ка Трећем свету.² Јосип Броз није желео да се овога пута клатно нагне ка Истоку, те је на Хрушчовљево писмо са понудом потпуне нормализације државних и партијских односа одговорио тек након потписивања војног Уговора о савезу, политичкој сарадњи и узајамној помоћи са Турском и Грчком којим је створен Балкански пакт.³ У Титовом одговору од 11. августа 1954. и преписци која је уследила током септембра и новембра показало се да између југословенског и совјетског руководства постоји довољно разумевања за следећи корак у нормализацији. Он се, између осталог, огледао у распуштању емигрантских организација у Совјетском Савезу и земљама блока и у прихватању разговора на највишем нивоу о узроцима сукоба.⁴

Кључни догађај на путу побољшања односа Југославије са Совјетским Савезом и земљама народне демократије била је посета совјетског врха од 26. маја до 3. јуна 1955. и потписивање Београдске декларације.⁵ Сâм Хрушчов

¹ Више о помирењу након Стаљинове смрти у: Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2012; Lj. Dimić, „Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1953–1956, zbližavanje, pomirenje, razočarenje”, у: *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, ur. Petar Kačavenda, Beograd 1999, 279–294; Radoica Luburić (прир.), *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a: 1953–1955. tematska zbirka dokumenata*, Podgorica 2007; Андрей Борисович Едемский, *От конфликта к нормализации. Советско-югославские отношения в 1953–1956 годах*, Москва 2008; Vladimir Lj. Cvetković, *Pogled iza гвоздене zavese*, Beograd 2014.

² Драган Богетић, *Корени југословенског оипредељења за независносћ*, Beograd 1990; Svetozar Rajak, “In Search of a Life Outside the Two Blocs: Yugoslavia’s Road to Non-alignment”, у: *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, zbornik radova, Beograd 2005, 84–105.

³ Theodora Gota, „Grčka, Turska i Jugoslavija u Balkanskom paktu 1953. i 1954 – novi pogledi”, *Tokovi istorije* 2 (2011), 116–122.

⁴ Đoko Tripković, „Obnavljanje jugoslovensko-sovjetskih odnosa 1954–1955. godine”, *Vojno-istorijski glasnik* 2–3 (1997), 251–274; Момчило Митровић, Слободан Селинић, „Југословенска информбироовска емиграција у источноевропским земљама 1948–1964”, *Токви исторје* 1–2 (2009), 31–54.

⁵ Више о посети у: Љ. Димић, „Јосип Броз и Никита Сергејевич Хрушчов. Разговори у Београду 27. мај – 2. јун 1955”, *Исторјиски гласник* 1–2 (1997), 35–67; *Југословенско-совјетски односи 1945–1956*, зборник докумената, приређивачи Љ. Димић и др., Beograd 2010; Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija, studije i dokumenti*, Beograd 2010, 69–120.

је сматрао да ће његов долазак бити довољан да дође до потпуног помирења и обнове свих односа, чак и партијских. Међутим, шок је уследио одмах након слетања на београдски аеродром. Совјетско руководство је било дочекано у хладној атмосфери и уз уздржан поздрав окупљеног народа. Хрушчовљев говор, чак, није био ни преведен са руског. Преговори су такође прошли у сличном расположењу. Тито је категорички одбијао обнову партијских односа, а Светозар Вукмановић Темпо провоцирао Хрушчова сумњом у уверавања да се конфликт у будућности неће поновити и да се након тога неће наћи неки Берија који би се окривио за сукоб.⁶

Совјетска делегација је имала јасан циљ, а то је да посетом изврши помирење и да свету покаже како се СССР и Југославија налазе на истој страни. Због тога је Хрушчов са лакоћом одбацио совјетски нацрт заједничке декларације и у потпуности прихватио југословенски текст. Изнад садржаја значајнији је био одјек да су две стране показале пуно разумевање.⁷ Београдска декларација која је потписана 2. јуна за југословенско руководство такође је била значајна. Тито је на папиру добио од совјетског врха да је Југославија независна социјалистичка земља која има властити пут у изградњи социјализма. Такође, Декларација је прокламовала да ће се у будућности сарадња одвијати на принципима поштовања суверенитета, немешања у унутрашње ствари друге земље, равноправности и узајамног поштовања.⁸

Навођење таквих принципа у једној декларацији био је преломни момент јер је тада, по први пут, Совјетски Савез на папиру прихватио однос на равноправној основи са другом социјалистичком земљом.⁹ Вељко Мићуновић је у својим мемоарима сликовито описао значај Београдске декларације представљајући је као „социјалистичку Магна карту која треба да буде на снази у односима Југославије са Совјетским Савезом, па и другим социјалистичким државама”. С друге стране, Совјети су је посматрали као документ који представља договор између двеју земаља око неког тренутног проблема и који нема неки нарочит значај. И овде је Мићуновић био сликовит: „Потписали су је јер им се није враћало у Москву празних руку”.¹⁰

НИКИТА ХРУШЧОВ У СОФИЈИ И БУКУРЕШТУ

Обавезе совјетске делегације око Београдске декларације нису се завршиле овом посетом. Одмах након тога требало је упознати руководство комунистичких партија са суштинским значајем Београдске делегације и

⁶ *Khrushchev Remembers*, ed. Stobre Talbott, Boston 1974, 380; Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, II, Beograd 1971, 233.

⁷ Edvard Kardelj, *Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Ljubljana 1980, 147.

⁸ Đoko Tripković, *Jugoslavija–SSSR 1956–1971*, Beograd 2012, 16; Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (надаље: ДАМСППС), Политичка архива (надаље: ПА), 1960, Југославија, ф. 56, дос. 2, Информативни материјал о међународном развоју, пов. бр. 435330, 31–33.

⁹ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi 1918–1985*, Zagreb 1985, 218.

¹⁰ Veljko Mićunović, „Moskovske godine, 1956–1958”, Zagreb 1977, 22–23.

затражити сагласност за оно што је у Београду потписано, на чему је и југословенска страна инсистирала. Потреба за одобрењем других партија била је у сагласности са новим политичким правцем Кремља, који је почивао на дистанцирању од Стаљина. Наравно радило се о естетским променама јер ни ново руководство није желело да се одрекне водеће улоге у социјалистичком свету. Дакле, Хрушчовљеве кратке посете Софији и Букурешту су имале за циљ тражење привидне сагласности с једне, и давање инструкција комунистичким партијама о односу према Југославији с друге стране.¹¹

Совјетски лидер је заједно са Николајем Булгањиним и Анастасом Микојаном из Београда одмах одлетео за Софију. Тамо је 4. јуна известио бугарско руководство о резултатима и разговарао о перспективи будућих југословенско-совјетских и југословенско-бугарских односа. Хрушчов је на централном софијском тргу одржао и говор. Југословенски аналитичари су из његовог обраћања, као кључне изјаве издвојили да је прошло време непријатељских односа са Југославијом и да је она сачувала своју независност упркос империјалистичкој опасности и тешкоћама у односима са социјалистичким лагером.¹²

Наредног дана совјетска делегација је слетела у Букурешт. У част важног госта одржан је велики митинг на тргу Викторија, а партијске организације су имале задатак да окупе, распореде људе и одржавају дисциплину. Након митинга уследио је састанак са представницима румунског, чехословачког и мађарског партијског врха.¹³ У заједничком саопштењу објављеном у штампи окупљени су се сагласили са закључцима Београдске декларације и, што је било од посебне важности за Југославију, изразили жељу да и они крену путем Совјетског Савеза.¹⁴

У свом експозеу Хрушчов је признавање кривице за сукоб представио речима да је одмах по доласку у Београд изјавио да су оптужбе биле неутемељене како би у преговорима избегао продубљивање сукоба. „Тешко је сад рећи ко је од нас овде окупљених нападао јаче и Југословене називао капиталистичким плаћеницима, немачким шпијунима и атентаторима”. Радикалнији иступ Темпа, од којег су се Тито и Кардељ оградиле, објашњавао је поделом улога у југословенској делегацији. По његовом мишљењу, Темпо је требало да изнесе југословенски став да је за сукоб крив Стаљин и Политбиро, а не Берија и Абакумов, а да уздржаност осталих покаже спремност за побољшање односа. Велику забринутост окупљених лидера Хрушчов је, бар на неко време, одагнао изјавама да је у Београду брањен Стаљин. Југо-

¹¹ Douglas A. MacGregor, “Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact”, *Soviet Studies*, XXXVIII, 2 (Apr., 1986), 227–247.

¹² Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949.–1955*, Zagreb 1988, 731; “Comunicatul cu privire la vizita delegației guvernamentale a URSS în RP Bulgaria”, *Scînteia* (5. Iunie 1955), 1.

¹³ Мађарску су представљали Мађаш Ракоши, први секретар ЦК Мађарске партије трудбеника и Андраш Хегедиш, председник владе, док је у име Чехословачке био послат Антоњин Новотни, први секретар ЦК КП Чехословачке. У штампи је њихов долазак представљен као пријатељска посета Румунији („Саопштење о разговорима совјетске државне делегације с руководиоцима Румуније, Мађарске и Чехословачке”, *Политика* (6. јун 1955), 1.

¹⁴ “Comunicat despre vizita delegației guvernamentale a Uniunii Sovietice în Republica Populară Romină”, *Scînteia* (7. Iunie 1955), 1.

словенске жеље да се он званично прогласи главним кривцем совјетска делегација је успела да спречи. Хрушчов је говорио и о начину како је бранио Стаљина: „Он је био лењиниста. Радили смо заједно са њим, учили од њега, био је бриљантан вођа. /.../ Сви смо претрпели многе увреде са његове стране, али се на њих не треба освртати већ гледати напред. Желиш ли да га дискредитујемо? Нећемо то урадити. Ко би имао користи од тога? Само непријатељи!” По његовом казивању, са оваквим образложењем Тито се сложио и тиме је разговор о кривици био завршен.¹⁵

Совјетски лидер је у Букурешту поделио и информације о преговорима вођеним у партијској, економској и другим сферама, али и о везама Југославије и Запада. „Под којим условима је ФНРЈ примала америчку помоћ? Да ли има страних војних база или инструктора на југословенској територији?” Била су то само нека од питања за које је Хрушчов показао посебно интересовање. Он је окупљеним партијским лидерима говорио и о Титовој изјави да је Балкански пакт створен из жеље да Југославија пронађе савезнике, као и да је након поправљања односа значај пакта постао минималан. Генерално, Совјети су у Букурешту југословенски партијски и државни врх представили у позитивном светлу, Савез комуниста Југославије оценили као монолитну партију са јаком дисциплином и радном етиком, а руководство као веома вешто у дипломатији.¹⁶

Имајући у виду речено, дужину трајања састанка у Букурешту, као и каснији развој догађаја може се закључити да Румуни нису добили онолико информација колико су очекивали. То се нарочито односило на директиве за даљу сарадњу са Југославијом. Састанак у Букурешту је дакле Совјетима служио да присутне представнике формално обавесте о посети Београду и да добију сагласност за већ постигнут споразум, а не да се представницима поменутих партија пружи прилика да анализирају и дискутују о оправданости, циљу и резултатима југословенско-совјетских разговора.¹⁷

Долазак дела совјетске делегације у Букурешт имао је за Југославију директан бенефит. Након састанка са представницима трију партија исте вечери је био организован пријем у Председништву Владе Румуније за чак 800 званица. Међу њима се нашао и Никола Вујановић, југословенски амбасадор у Румунији. Од неколико здравица које је Георге Георгију Деж том приликом одржао, једна је била намењена Југославији. Он је поздравно успешан развој југословенско-румунских односа и изразио жељу за даљим грађњем добросуседске и пријатељске сарадње. Хрушчов је такође после поздрава упућених домаћинима – Румунима, говорио о важности помирења и успостављања пријатељских односа са Југославијом и подвукао да је „у Београду ликвидиран један сукоб који је користио само империјалистичкој реакцији”. Поред свих високих званица, звезда вечери био је управо Никола

¹⁵ “1955 iunie 4. Expunerea lui Nikita S. Hrușciiov, prim-secretar al CC al PCUS, cu privire la tratativele sovieto-iugoslave desfășurate între 27 mai – 2 iunie 1955 la Belgrad” in: *Triunghiul suspiciunii: Gheorghiu-Dej, Hrușciiov și Tito (1954–1964)*, vol. 2, Documente, coord. Mihai Croitor, Sanda Borșa, Cluj-Napoca 2014, 42–48.

¹⁶ Исто, 45–47.

¹⁷ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Преглед извештаја Амбасаде ФНРЈ у Букурешту јуни–јули 1955, пов. бр. 410463, 14.

Вујановић. Њега су, као представника Југославије, Деж, Хрушчов, Апостол, Булгањин, Микојан и други често поздрављали и наздрављали му подигнутим чашама. Пажња и љубазност која је амбасадору те вечери посвећена одразила се и на његов извештај Државном секретаријату за иностране послове (ДСИП) у којем је истакао да се на основу поступка према њему може очекивати брзо решавање многих нерешених питања са Румунијом.¹⁸

Двадесетак дана након одласка из Букурешта Централни комитет (ЦК) Комунистичке партије Совјетског Савеза је ЦК РРП послао писмо у којем је још једном рекапитулирао преговоре у Београду. Писмо је било и подсетник да су се све чланице Информбироа изјасниле за поништење друге резолуције о Југославији под називом „Југословенска партија у рукама убица и шпијуна” донете 29. новембра 1949. у Будимпешти и да ће саопштење о томе бити објављено у листу *За њрајни мир, за народну демократију*, што је убрзо и учињено. Треба нагласити да је истоимени реферат на трећем заседању у Будимпешти прочитао управо Георгију Деж. Оштрим нападима на југословенско руководство и позивањем да се посредством дипломатског, економског и других притисака појача борба против Титове клике, први секретар румунске партије је повратио Стаљиново поверење, уздрмано његовом почетном сумњом у совјетске оптужбе на рачун Београда. Другим речима, одлука о поништењу резолуције у чијем је настанку Деж имао истакнуту улогу могла је додатно да угрози његов кредибилитет.¹⁹

Приликом истицања значаја Београдске декларације у поменутом писму је била додата реченица да је Југославија начинила велики корак напред ка приближавању социјалистичком табору и да је тиме задан озбиљан ударац „агресивним плановима америчког империјализма, који Југославију сматра важном кариком у својим стратешким плановима у Европи”. Дакле, Кремљ је у суштини остао на становишту да ће промењеном тактиком успети да у једном тренутку Југославију увуче у лагер.²⁰ С друге стране, Југославија је имала конкретну корист. На принципима Београдске декларације она је успела да у наредном периоду побољша економске, граничне и друге односе са осталим источноевропским земљама. Успела је да створи погодну атмосферу за развијање контаката између синдикалних, омладинских, новинарских и других организација, а на крају и обнови међупартијске односе са лагерским партијама у току 1956.

ПРВЕ РЕАКЦИЈЕ У РУМУНИЈИ

У земљама народне демократије владала је велика забринутост због неизвесности у ком правцу ће се разговори у Београду одвијати. Румунски врх

¹⁸ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 5, Забелешке о свечаном пријему у част делегације СССР-а, пов. бр. 18149, 1.

¹⁹ Cezar Avram, “Relațiile Româno-Iugoslave în perioada confruntării dintre stalinism și titoism”, *Arhivele Olteniei*, serie nouă, nr. 35 (2021), 201–212.

²⁰ “1955 iunie 25. Scrisoarea lui Nikita S. Hrușciiov, prim-secretar al CC al PCUS, adresată CC al PMR, referitoare la tratativele sovieto-iugoslave, organizate între 27 mai – 2 iunie 1955 la Belgrad”, in: *Triunghiul suspiciunii: Gheorghiu-Dej, Hrușciiov și Tito (1954–1964)*, vol. 2, 42–48.

је нарочито био у тешком искушењу. Необавештени у потпуности о Хрушчовљевим намерама и без свежих информација о току преговора морали су да читају између редова и погађају у којој мери треба показивати љубазност према југословенским представницима у Букурешту. Вест да је Хрушчов признао кривицу за сукоб изазвала је шок у Румунској радничкој партији (РПП). Она сама, као и цели румунски народ су се тог тренутка и јавно суочили са чињеницом да Румунија није самостална, и да је њеним односом према Југославији управљао неко други. Међу највишим руководством та вест је изазвала велику нервозу. Како нису имали „свог Берију” постављало се и питање ко ће бити одговоран за сукоб са Југославијом, као и на основу чега су многи људи били осуђени, депортовани или убијени у периоду 1948–1953. године.²¹

Георге Георгију Деж је сусрет у Београду између совјетске и југословенске делегације званично оценио на следећи начин: „Румунски народ и Влада НР Румуније поздрављају са задовољством и радошћу позитивне резултате преговора и декларацију владе СССР и ФНРЈ, који су у име својих влада потписали другови Булгањин и Тито. Совјетски Савез и Југославија дали су на тај начин велики прилог ствари сарадње међу народима и смањењу међународне затегнутости, ствари мира и социјализма. Румунски народ као и други народи народнодемократских држава, као и сви народи који воле мир и радни људи свих земаља, топло поздрављају принципе изражене у декларацији. Румунски народ који има вековне пријатељске односе с југословенским народом радује се сваком новом кораку ка побољшању односа између НР Румуније и ФНР Југославије. Влада НР Румуније је спремна да пружи свој стални допринос нормализацији и развијању пријатељских и добросуседских односа и сарадње са ФНР Југославијом.”²² Треба нагласити да оваква оцена није одударала од генералне линије коју је Никита Хрушчов зацртао и за коју је тражио сагласност свих комунистичких партија.

Након сусрета у Београду Румунија је озбиљније пришла нормализацији односа. Посета је значајно допринела умекшавању става да се ради о тренутном побољшању односа и да ће Москва поново кренути са антијугословенском кампањом. Таква перцепција је у суштини била та која је трасирала резервисан однос и темпо нормализације са Југославијом преко две године од Стаљинове смрти. Да је коначно променила став упућивао је опширан чланак Јосифа Кишињевског, водећег идеолога РПП који је објављен у двадесет седмом броју часописа *Za čvrst mir, za narodnu demokratiju*, а који је пренела и *Сканџеја* 10. јула. У одређеној мери чланак се може посматрати као хвалоспев. Похвале на рачун Југославије, њеног руководства, преувеличавање значаја Декларације и истицање жеље Румуна за дубљом сарадњом биле су новост, која је утицала и на југословенску концепцију суседа. Београд је до тада сматрао да нормализација и продубљивање сарадње са

²¹ Doru Liciu, “Gheorghiu-Dej a primit undă verde de la Hrușcirov să se împace cu Tito”, *Historia*. Доступно на: <https://historia.ro/sectiune/general/gheorghiu-dej-a-primit-unda-verde-de-la-hruscirov-566506.html>. Приступљено: 19. 2. 2025; Vladimir Lj. Cvetković, *Pogled iza gvozdenе zavese*, Beograd 2014, 254.

²² Архив новинске агенције *Борба*, ф. Југославија–Румунија, дипломатски односи, 1945–1979, „Говор Дежа поводом доласка совјетске делегације”, *Радио Букурештиј*, 4. 6. 1955, 2.

Румунијом не зависи од Букурешта већ од Москве и да ће ти процеси добити замајак онога тренутка када румунско руководство добије зелено светло за то. Ипак, како је све до краја августа у румунској штампи хваљена Београдска декларација и позитивно говорено о ФНРЈ југословенски аналитичари су постали убеђени да је Букурешт спреман за разговоре о најкрупнијим питањима какво је било и питање ослобађања југословенских држављана и припадника мањине из затвора и Барагана.²³ Од амбасадора ФНРЈ у Букурешту Николе Вујановића стизали су такође афирмативни телеграми о румунском опхођењу. На пример, приликом прославе 23. августа Југославији је дато почасно место, у здравицама је подвлачено пријатељство и поздрављан Јосип Броз и истицана жеља за развијањем односа. Ипак, у реалности главна питања су споро долазила на дневни ред, а важних иницијатива је било тек спорадично.²⁴ Стекавши осећај да се Румунија у суштини и даље креће пропагандним путем и да осим вербално не предузима значајне акције како би се односи побољшали Тито је одбио позив да присуствује поменутој прослави 23. августа. Он је у одговору послатом 20. августа оправдао негативан одговор речима да није било довољно времена да се долазак адекватно организује. Међутим, ословивши Дежа са „господине” Тито је ставио до знања да до статуса „друга” Румун мора још доста да уради. У првом реду да пусти Србе који су били депортовани у Бараганску пустињу 1951. године.²⁵

С друге стране, Декларација је Румунима на унутрашњем плану стварала озбиљне проблеме. Иако румунска партија није имала радикалне испаде и велики број антијугословенских процеса, ипак су многи људи и чланови партије страдали због погоршања односа. Суђења за титоизам су нарочито узела маха од 1950. године. Хапшења под оптужбом за сарадњу са Титовом кликом су те године, према румунским подацима, достигла број од 6.635 људи, а врхунац 1952. када је број достигао готово 25.000.²⁶ Што се тиче виђенијих чланова партије, оптужба за титоизам додата је Лукрецију Патрашкану, министру правде који је првобитно био ухапшен под оптужбом за национализам и шовинизам априла 1948.²⁷ Свакако најзначајнији антијугословенски процес одржан је августа 1950. у Букурешту. На њему је осуђено 12 истакнутих Срба, припадника српске мањине и југословенских држављана.²⁸

Репресивне мере које су у том периоду спровођене нису могле лако да се потисну. У тренутку када је Хрушчов признао да су оптужбе биле неосноване руководство партије се нашло у незавидној ситуацији. Некако је са себе

²³ Архив новинске агенције Борба, ф. Југославија–Румунија, дипломатски односи, 1945–1979, „Чланак Кишињевског о Југославији”, *Танјуи*, вести иностраних агенција, 30. 7. 1955, 1–4.

²⁴ Архив новинске агенције Борба, ф. Југославија–Румунија, дипломатски односи, 1945–1979, „Здравица Константина Првулескуа”, *Танјуи*, 23. 8. 1955, 2.

²⁵ Miodrag Milin, Andrei Milin, “Iugoslavii și Bărăganul (1955)”, *Analele Banatului, S.N. arheologie – istorie*, 34 (2016), 553–586.

²⁶ *România: relațiile cu vecinii în perioada războiului rece: relațiile României cu Iugoslavia, Colecția de documente, seria I*, ur. Ioan Chiper, Andi Mihail Băncilă, Ovidiu Georgescu,.... București 2015, 52.

²⁷ Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu: moartea unui lider comunist*, București 2011.

²⁸ Mircea Rusnac, “Procesul intentat liderilor sarbi ‘titoisti’, 1950, si implicatiile sale”, *Analele Banatului, seria noua, Arheologie-Istorie*, V (1997), 383–395.

требало свући одговорност и смирити чланство које је често у разговорима провлачило: „Русима је лако. Оптужили су Берију и Абакумова, а шта ћемо ми. Ми смо увек наглашавали да смо независна земља, а сада морамо признати да смо своју политику према Југославији заснивали на измишљотинама Берије и Абакумова.”²⁹ Дежу је нарочито било стало да покаже како је његова улога у исказивању непријатељства према Југославији била мала јер је све до 1952. године Ана Паукер имала највећу власт у држави и партији.³⁰ Наредна година ће показати да је Тито прихватио такве пројекције прихватањем Дежевог позива да посети Румунију. На основу тога може се закључити и да је Деж био најпогоднија опција за Југославију у том тренутку.³¹

Југословенски врх је добро разумео совјетску политику према земљама народне демократије. Сам Јосип Броз је сматрао да ће за Кремљ бити велики изазов да води различиту политику према Југославији од оне према осталим земљама лагера. Штавише, био је уверен да је совјетски витални интерес био мешање у унутрашње ствари чланица лагера, њихово експлоатисање и заступање у спољној политици. Прагматичан поглед Београда водио је ка ставу да су такви совјетски интереси у супротности са изјавама у погледу брзог развоја сарадње са Југославијом, али је такође и једној и другој страни било јасно да лоши односи нису у интересу ни једне, ни друге стране. Таква концепција се са Совјетског Савеза преливала и на остале лагерске земље.³²

БЕОГРАДСКА ДЕКЛАРАЦИЈА И РУМУНСКА ЈАВНОСТ

Посета совјетске делегације Београду 1955. била је велико изненађење за румунску јавност. О припремама за посету у Румунији су били обавештени само највиши функционери, тако да је ниже чланство и обично становништво у почетку било збуњено. За њих се без најаве Хрушчов створио у Београду. Сама вест је отворила многа питања. Због чега је Москва попустила, шта долазак совјетске делегације значи и које ће бити последице састанка? Вест је, дакле, била највећа сензација и снажно је одјекнула у свим слојевима друштва. Опште мишљење било је да је то велика победа Југославије, нарочито због тога што су Хрушчов и Булгањин дошли у Београд, а не Тито у Москву. Сама посета се коментарисала као велики догађај и говорило се да је то први пут да после 1945. године тако висока совјетска делегација одлази у иностранство. Било је и коментара попут: „како је могуће да у главни центар фашизма и империјалистичких завера иде једна таква делегација на покајање”.³³

²⁹ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Извештај Амбасаде ФНРЈ у Букурешту за месеце јуни–јули 1955, 3.

³⁰ Архив Југославије (АЈ), Архив Централног комитета Савеза комуниста Југославије (А СК СКЈ), IX, 107/1–10, ДСИП Румунија, Односи Југославије и Румуније, 1956, 30.

³¹ Maurice Pearton, “The Romanian Leadership and its Problems, 1956–1957–1958”, in: *Romania Observed. Studies in Contemporary Romanian History*, București 1998, 228–229.

³² Nemanja Mitrović, *Decenija iskušenja: jugoslovensko-rumunski odnosi 1948–1958*, Beograd 2024, 260.

³³ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Извештај Амбасаде ФНРЈ у Букурешту за месеце јуни–јули 1955, Одјек посете совјетске делегације Београду, пов. бр. 49088, 1.

Изазвани шок пратиле су многе теорије и перцепције могућих исхода посете Хрушчова Београду. Неке од њих биле су: да ће Тито посредовати између Совјета и Американаца и приволети ове прве да напусте Румунију; да је извесно враћање Југославије у Источни блок, чиме би Румунија још више била изолована од Запада, а совјетска доминација додатно учвршћена. Постојала су и мишљења да се у Београду, између осталог, дискутовало о Румунији и да се Тито заложии да јој Совјетски Савез да већу слободу. Управо ово мишљење било је врло распрострањено међу партијским члановима и осталим људима који су били социјалистички оријентисани. Оно говори о нивоу до којег је Совјетски Савез био непопуларан, али и жеља партијског чланства да се ослободи совјетског присуства.³⁴ Уопштено, може се рећи да је посета у народу пробудила наду да ће се однос Совјета према Југославији одразити и на однос према Румунији. Да ће се макар експлоатација и контрола смањити.³⁵

У редовима интелигенције и културних делатника који нису одбацивали социјализам, али су били разочарани његовим строгим схватањем, Београдска декларација примљена је са одушевљењем. Румунска интелигенција је у њој видела либералнији облик социјализма који би јој отворио нова поља за научни и културни рад. Сматрали су да их соцреализам сувише ограђује у изражавању. Прижељкиване либералне облике су видели у југословенској пракси социјалистичке изградње, али и у кинеској, и то годину дана пре покретања „Кампање стотину цветова”.³⁶ Као и грађанство и они су се надали да ће Југославија и Кина утицати на Совјетски Савез да пође путем веће либерализације, што би се по њиховом мишљењу брзо одразило и на однос Москве према Румунији. Привидна потврда оваквих очекивања видела се у румунском отворенијем писању о Југославији и дозволама да се у румунским биоскопима врши пројекција југословенских филмова. Отварање ка Југославији највише утицаја имало је на широк круг румунских уметника. За њих су спознаја југословенских достигнућа, прави реализам, добра глума у филмовима и нешаблонска решења пробудили инспирацију и мишљење да је могућ другачији приступ уметности а да се не иступи изван социјалистичког оквира.³⁷

У коментарима Хрушчовљеве посете често се чула пословица: „Планина је отишла медведу, а не медвед планини”, на шта је додавано „кад би ми имали једног Тита све би се друкчије дало урадити”. То је била у некој мери отворена критика румунског руководства и његове способности да управља државом и води бригу о националним интересима. За румунски народ, интелигенцију и уметнике, Београдска декларација је била догађај који је бар накратко повратио веру у слободу, самосталност и стваралаштво без ограничења.³⁸

³⁴ Исто, 2.

³⁵ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Преглед извештаја Амбасаде ФНРЈ у Букурешту јуни–јули 1955, пов. бр. 410463, 3.

³⁶ Mihai Croitor, *România și conflictul sovieto-chinez (1956–1971)*, Cluj-Napoca 2014, 276.

³⁷ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Извештај Амбасаде ФНРЈ у Букурешту за месеце јуни–јули 1955, Одјек посете совјетске делегације Београду, пов. бр. 49088, 4.

³⁸ Исто, 5.

Као важан показатељ односа румунског народа према Југославији треба споменути и чињеницу да петогодишњи период није био довољан да избрише сећање на пријатељске и срдачне везе Румуније са западним суседом. Због тога су у румунском народу убрзо почеле да се испољавају симпатије према Југославији. Било је говора о пријатељским везама, познанствима и добросуседству. Чак су многи евоцирали успомене и познанства са југословенским руководством и посебно са Титом.³⁹

РЕАГОВАЊА У ПАРТИЈИ

Хрушчовљев говор на београдском аеродрому био је право изненађење и за највише румунско руководство, које је очекивало да ће Совјети наступити са позиције деобе одговорности за сукоб и жеље да се крене напред. Уместо очекиваног говора о превазилажењу прошлости, Хрушчов је признао одговорност. Такав потез је РРП довео у опасност од преиспитивања свих догађаја, суђења и смакнућа која су се под велом антититизма спроводила, као и до тражења одговорности.⁴⁰

Већ у завршним данима совјетске посете, румунско руководство је видљивије настојало да се прикаже као пријатељ Југославије. Као што је поминуто, Београдска декларација је поздрављана, али је било места и да се Јосип Броз Тито критикује што о румунским ставовима није јавно говорио. На основу информација које је амбасада у Букурешту пренела Београду може се говорити и о одређеним размимоилажењима до којих је дошло у самом врху РРП. На једној страни су били Георгију Деж и Георге Апостол, а на другој Емил Боднараш и Киву Стојка. Први су били за слепо праћење Москве и пресликавање њених акција према Југославији, док су се други залагали за проналажење сопственог модела сарадње са суседом.⁴¹

После кратке конфузије румунско руководство се консолидовало, а Деж је већ 4. јуна изашао са поменутим саопштењем да румунски народ и влада Румуније поздрављају резултате совјетско-југословенских преговора. Том приликом он се осврнуо и на југословенско-румунске односе. „Влада НР Румуније спремна је да пружи свој допринос нормализацији и развијању пријатељских и добросуседских односа и сарадње с Југославијом”. Изјава о спремности да се приступи продубљивању односа са Југославијом и поздрављање принципа равноправности, плурализма у изградњи социјализма и немешања у унутрашње ствари друге земље који су били изнети у Београдској декларацији примљени су са великим одушевљењем у народу.⁴²

И поред тога, многи функционери који су на крилатици непогрешивости совјетске политике водили изразиту антијугословенску кампању, заступали

³⁹ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 3, Телеграм Амбасаде ФНРЈ у Букурешту од 10. јула 1955, пов. бр. 49143, 1.

⁴⁰ Dan Cătănuș, “Reluarea relațiilor româno-iugoslave. Vizita lui Tito la București, 23–26 iunie 1956”, *Arhivele Totalitarismului* 3–4 (2004), 72–86.

⁴¹ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Преглед извештаја Амбасаде ФНРЈ у Букурешту јуни–јули 1955, пов. бр. 410463, 1–2.

⁴² „Румунска влада спремна на пријатељску сарадњу с Југославијом – изјавио Деж”, *Полишка*, 5. јуни 1955, 1.

су став да мирољубива политика СССР-а и спремност да зарад мира совјетско руководство разговара са свима, па и са Титом, није променила њихово мишљење да је Југославија капиталистичка земља. Ипак, временом су признавање грешака од стране Хрушчова, Београдска декларација и изјаве о размени социјалистичког искуства успеле да поколебају и оне најтврдокорније и код њих изазову макар конфузију.⁴³ Како би се уистину уверили да је наступило ново време било је потребно још доказа. Они ће убрзо и доћи са XX конгресом КПСС-а и покретањем процеса дестаљинизације наредне године.

На нижим партијским нивоима било је различитих поимања југословенско-совјетског сусрета. Ипак, у првом налету партија је њих заобишла и сву пажњу усмерила на војску, где је било нарочито битно да се „правилно разуме” значај ових догађаја. У армији су одмах након Београдске декларације организована предавања, на којима је изношено да је до југословенско-совјетског састанка дошло на иницијативу Југославије. Међутим, резултати преговара су приписивани искључиво мирољубивој политици совјетског руководства. Јосипа Броза и СКЈ предавачи нису чак ни споменули. Такав приступ је међу војницима и најнижем партијском чланству ширио атмосферу да није дошло до корених промена те су се и у наредним месецима могле чути критике југословенског система као система који има много капиталистичких елемената. Наравно, дискусију и постављање питања у вези са Декларацијом власт није смела да допусти.⁴⁴

Овакво тумачење доводило је до додатног збуњивања и појаве различитих реакција. Неки су имали утисак да се о Југославији и даље може говорити погрдно. Занимљив пример ове констатације видљив је из изјаве једног румунског мајора југословенском представнику у Букурешту. Он је препричао разговор између потпоручника-политкомесара и железничара у којем је и сам учествовао. Железничар, као представник обичног народа, изнео је доста распрострањено мишљење да је Тито све време водио исправну политику и да је ту чињеницу потврдила и сама Москва доласком њених највиших представника у Београд. Железничара је у излагању прекинуо поменути потпоручник, изношењем мишљења да Румунија, СССР и остале источноевропске земље неће никада поштовати Тита и његову клику и додао да их и даље сматрају издајницима социјализма. Тиме је прекинута даља расправа. Иако се мајор није слагао са потпоручником, није смео да му противречи, јер је неслагање са таквим ставом могло лако бити кажњено затвором. „Боље је било говорити о Титу и југословенским руководиоцима клеветнички и називати их погрдним речима.”⁴⁵ Становништво је брзо разумело да је циљ највишег руководства да спречи јавне дискусије које би могле да им донесу проблеме. Дакле, лош став према Југославији се у кључним структурама као што су партија и војска задржао и у наредним месецима, али је временом он ублажаван и мењан што је и било у складу са плановима партије. РРП је у свом духу, желела да без већих таласања и постепено, готово

⁴³ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2, Извештај Амбасаде ФНРЈ у Букурешту за месеце јуни–јули 1955, 3–4.

⁴⁴ ДАМСПРС, ПА, 1956, Румунија, ф. 78, дос. 27, Тумачење југословенско-совјетске декларације у РА, пов. бр. 423995, 1.

⁴⁵ Исто.

неприметно направи заокрет у политици према Југославији. Међутим, против тога су ишла очекивања суседа, као и чињеница да је један историјски догађај као што је био овај било готово немогуће сакрити.⁴⁶

Анализе које су на основу посматрања реакције румунских званичника састављали југословенски представници за потребе Београда показивале су да румунско руководство није било темељно обавештено од стране Совјета. Такав закључак изведен је на основу чињеница да се због недостатака информација осећала несигурност и делимична нејасноћа у румунском постављању према Југославији. Покушаји да Букурешт сâм дође до сазнања о току југословенско-совјетских разговора још више су потврђивали такав став. Може се рећи да је све до доласка Хрушчова у Букурешт Румунија била суздржана и није излазила са прераним закључцима. Руководство је сматрало да је такав приступ најбоље решење у случају да преговори крену како добрим тако и лошим путем. У тим оквирима може се тумачити чињеница да су се реакције на Београдску декларацију испољиле у народу пре званичног саопштења румунског државног и партијског врха. Због калкулисања руководства се нашло пред изазовом каналисања народне реакције. Треба нагласити да су те реакције биле позитивне, али бојажљиве. Примери попут поменутог разговора железничара и политкомесара били су честа појава. Оно што им је било заједничко јесте страх од осуде власти. Неизвесност да ли ће због поздрављања резултата југословенско-совјетског сусрета бити кажњени или похваљени ограничавало је појаву масовне радости која би се придала догађају који је сигурно у њиховим очима посматран као назнака да долази време у којем ће живот у Румунији бити бољи, а држава слободнија.⁴⁷

Већ након неколико дана од Београдске декларације у румунском државном и партијском руководству више није било илузија да ће се догодити значајне промене, чак ни да ће Југославија прићи Источном блоку. Високо чланство РРП је најдаље ишло у мишљењу да је учињен велики корак ка југословенском приближавању блоку у погледу идеологије и ставова у спољној политици. Дакле, у сферама које би тешко могле да утичу на побољшање у Румунији. У обраћању југословенским дипломатским представницима нису ишли даље од изјава да су југословенски и совјетски циљеви заједнички, односно да им је социјализам заједнички именитељ, а да су различити само детаљи око којих је могуће постићи споразум. Овакве изјаве долазиле су највероватније из Хрушчовљевог саопштења од 5. јуна где је говорио о Кардељевим скретањима са социјалистичког пута и уверењима да су Југословени схватили да су у кључним концепцијама марксизма-лењинизма исправније позиције изворног социјализма, те да је и сâм Кардељ рекао да није теоретичар него практичар и да га је логика натерала да марксизам-лењинизам тумачи другачије од совјетског.⁴⁸

⁴⁶ АЈ, А СК СКЈ, IX, 107/1–10, ДСИП Румунија, Односи Југославије и Румуније, 1956, 5; Dragoslav Simić, Milan Petrović, *Dražesni KGB – javi se*, Beograd 2009, 124.

⁴⁷ ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 2. Преглед извештаја Амбасаде ФНРЈ у Букурешту јуни–јули 1955, пов. бр. 410463, 1–5.

⁴⁸ “1955 iunie 4. Expunerea lui Nikita S. Hrușciov, prim-secretar al CC al PCUS, cu privire la tratativele sovieto-iugoslave desfășurate între 27 mai – 2 iunie 1955 la Belgrad”, in: *Triunghiul suspiciunii: Gheorghiu-Dej, Hrușciov și Tito (1954–1964)*, vol. 2, 46.

ДИРЕКТАН УТИЦАЈ БЕОГРАДСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ НА ПОБОЉШАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКО-РУМУНСКИХ ОДНОСА

Убрзо по завршетку посете совјетске делегације Југославији било је уочљиво убрзање процеса нормализације односа са суседним земљама народне демократије. Бугарска је нарочито предњачила и осим исказивања жеље да се спорна питања реше, она је на томе и вредно радила.⁴⁹ Значајан помак виђен је и у Румунији. Први показатељ било је писање штампе о Југославији. Све до јуна месеца румунски листови су о суседу писали искључиво методом преношења кратких вести агенције „ТАСС”. Након тога извештавање не само што је било обимније и чешће већ се и метод извештавања побољшао. Број *Сканијеје* од 3. јуна 1955. године, најзначајнијег партијског листа, био је готово у целости посвећен Југославији, посети совјетске делегације и потписаној Декларацији.⁵⁰ Сваки следећи број садржао је макар једну вест о Југославији, њеном развитику, политици, или пак историји. Поред преузимања вести агенције „ТАСС” и специјалних дописника московске *Правде* из Београда, румунски листови су почели да се ослањају и на своју новинску агенцију „Ађерпрес” која је у суштини користила информације „Танјуга” и „Југопреса”, али и препричавала чланке из југословенских листа попут *Полиџике* и *Борбе*. Иако је писање румунске штампе о Југославији постало позитивније и учесталије пракса да се избегава њено помињање као социјалистичке државе је настављена.⁵¹

Други знаци да се однос мења били су виђени у бољем опхођењу према југословенском представништву и у низу изнетих предлога у циљу побољшања билатералних односа.⁵² Током јула и августа румунске иницијативе су буквало затрпале ДСИП. Само неке од њих су биле: предлог широке културне сарадње, решавање финансијских потраживања, успостављање ваздушне линије, проширење економске сарадње, реекспорт румунске нафте и финалних индустријских производа, као и откуп југословенских филмова.⁵³ С

⁴⁹ Vladimir Lj. Cvetković, *Pogled iza гвозdene zavese*, 268.

⁵⁰ *Scinteia*, 3 јуни 1955, 1–3.

⁵¹ ДАМСПС, ПА, 1955, Регионално, ф. 52, дос. 1. Преглед односа Југославије са источноевропским земљама од Београдске декларације до данас, пов. бр. 18909, 2.

⁵² Срдачност према југословенском дипломатском представништву није ишла до нивоа који је Бугарска показивала. То се види и из начина ословљавања. Док је у Софији на Амбасаду ФНРЈ гледано као амбасаду једне источноевропске земље, чије представнике више није потребно пратити, у Букурешту је јасно стављано до знања да Југославија не припада кругу источноевропских земаља. Пример тога био је и румунски Други конгрес, одржан децембра 1955. на којем је Деж Југославију дефинисао као пријатељску, а не братску земљу, што је било опште место када се говорило о срдачним везама између две социјалистичке земље. Ова чињеница јесте својеврсни показатељ да је румунско руководство све до краја 1955. па и у првим месецима наредне године Југославију сматрало капиталистичком, а не социјалистичком земљом (Владимир Љ. Цветковић, „Спољна политика Југославије и земаља народне демократије у суседству 1953–1958”, у: *Југославија у Хладном рату*, зборник радова, ур. Александар Животић, Београд 2010, 77–96; “Raportul de activitate al С.С. al Р.М.Р. prezentat de Gh Gheorghiu-Dej”, *Congresul al II-lea al PMR, 23–28 decembrie 1955*, Editura de stat pentru literatură politică, București 1956, 30).

⁵³ АЈ, КПР, I–1/969, Забелешка о разговору Драгоја Ђурића са румунским амбасадором Николаеом Гуином, 22. 8. 1955, пов. бр. 411234, 1–2.

друге стране, Југославија је показивала уздржаност и условљавала свој позитиван одговор решавањем кључних питања. Она није желела да иде на руку пропагандном приступу нормализације карактеристичном за све источноевропске земље. Циљ је био да се без решавања кључних питања покаже свету да је Југославија односе подигла на тај ниво да је само питање тренутка када ће се вратити у социјалистички табор. Иза тога се крила жеља да се код Запада изазове сумња у југословенску независну позицију и уруши њен однос са капиталистичким земљама.⁵⁴

Свестан тога, југословенски држани врх је сваку иницијативу и размену културних и спортских делегација условљавао решавањем важних питања, у првом реду питања националне мањине и осуђених југословенских држављана у Румунији. Треба нагласити да су осим Београдске делегације у попуштању Букурешта утицај имала још два догађаја. Први је био септембарска посета Хрушчова Румунији током које је совјетски лидер саветовао Дежа да са Југославијом додатно побољша односе, конкретно да склопи дугогодишње аранжмане, шири сарадњу у економској и културној сфери и да организује сусрет на највишем државном нивоу. Други је био октобарски пленум ЦК РПП. Он је био кључан јер је, подстакнут Хрушчовљевим саветима, Централни комитет напустио линију поступности и резервисаности према суседу. Најважнији показатељ била је одлука о пуштању депортираца са Барагана и ослобађању осуђених Југословена и мањинаца на антиитоистичким процесима. Иако реализација ослобађања није ишла правцем који је Југославија желела, у Београду су ипак ову одлуку оценили као јасан показатељ да је Румунија постала спремна да на прихватљивијој основи развија односе.⁵⁵

У периоду од јуна 1955. па до фебруара 1956. године Југославија и Румунија су позитивно решиле готово сва кључна питања.⁵⁶ Закључени су споразуми о поштанском и ваздушном саобраћају, бродарству, узајамном испомагању на Дунаву, а постигнути су и договори у области водопривреде. У том периоду дошло је и до првих културних контаката посредством гостовања уметника и ансамбала. Економска сарадња је нарочито унапредовала. Потписан је трговински споразум за 1956. и споразум о међусобним финансијским потраживањима. Из политичких разлога Румунија је нарочито била

⁵⁴ ДАМСПРС, ПА, 1956, Југославија, ф. 43, дос. 10. Преглед односа Југославије са источноевропским земљама од Београдске декларације до данас, пов. бр. 43267, 7.

⁵⁵ Власт је ретко којем депортирцу допуштала да се врати у место одакле је одведен. Према њима се односила на три начина. Једнима је омогућила да поврате своја имања, другима је давана слобода без права повратка имовине и враћања у родно место или чак места у којима је српско становништво било већинско. Најзад, власт је један део депортираца приморала да се трајно настани у области Бараган (ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 19. Забелешке са састанка одржаног 21. 9. 1955. на коме је дискутовано о односима ФНРЈ и НРР, пов. бр. 18447).

⁵⁶ Може се рећи да је једино важно питање које у овом периоду није било решено било питање пограничних имања и малограничног промета. Осим њега остала су и нека питања око којих није било препрека политичке или интересне природе попут потписивања споразума о социјалном осигурању, борби против заразних болести, пловидби Бегејом, двојном држављанству, заштити биља и др. (ДАМСПРС, ПА, 1955, Румунија, ф. 56, дос. 1, Румунија у 1955. години, пов. бр. 18899, 1).

дарежљива по питању извоза нафте и других артикала за које је друга страна била посебно заинтересована.⁵⁷

Низом потписаних споразума Југославија и Румунија су створиле услове за ближе упознавање и како је Деж то дефинисао: „развијање билатералне сарадње на бази равноправности, немешања у унутрашње ствари, узајамног разумевања и поверења јер су две земље осим историјског пријатељства везивали и слични друштвено-економски услови, заједничка приврженост ствари мира и мирној коегзистенцији међу народима”.⁵⁸

ЗАКЉУЧАК

Хрушчовљев долазак у Југославију и потписивање Београдске декларације 2. јуна 1955. имали су значајан утицај на даљи пут нормализовања односа Југославије са Совјетским Савезом и земљама народне демократије. Они су код грађанства пробудили наду да је наступио нов период у којем ће се и односи између социјалистичких земаља градити на принципима равноправности и немешања у унутрашње ствари друге земље. Можда и најзначајније достигнуће ове посете било је совјетско признање да постоје различити путеви у социјализам. Што се Румуније тиче, њено руководство је било обавештено о припремама за посету, али не и о намерама Никите Хрушчова. Вест о совјетском признању кривике за сукоб Југославије и Информбироа је због тога изазвала шок у Букурешту. Одлазак Хрушчова из Београда у Софију, а затим и Букурешт имао је за циљ добијање фиктивног одобрења за потписану Декларацију од стране бугарске, румунске, чехословачке и мађарске партије, али и информисање поменутих о току преговора у Београду и значају посете. Реакције чланства РРП и румунског народа биле су различите. Код обичног становништва Декларација је пробудила наду да ће попустити совјетски притисак и експлоатација Румуније, док је у редовима интелигенције појачала жеље за либералнијим социјализмом који би омогућио већу слободу у стваралаштву. Под утицајем побољшања југословенско-совјетских односа, али и јасног совјетског знака дошло је и до значајног убрзања процеса нормализације југословенско-румунских односа. Потписани су многи споразуми и превазиђене многе препреке као што је на пример било питање пуштања депортованих Срба из Барагана и ослобађање мањина и југословенских држављана из затвора.

⁵⁷ ДАМСПРС, ПА, 1955, Регионално, ф. 52, дос. 1, Преглед односа Југославије са источноевропским земљама од Београдске декларације до данас, пов. бр. 18909, 1–2; ДАМСПРС, ПА, 1956, Разно, ф. 67, дос. 1, Југославија и ИЕ земље, пов. бр. 424112, 6–7; „Завршени југословенско-румунски преговори о поштанском саобраћају”, *Политика* (10. јун 1955), 4; „Потписан Уговор о ваздушном саобраћају са Румунијом”, *Борба* (11. фебруар 1956), 2.

⁵⁸ „Румунија за даље развијање односа са Југославијом на бази узајамног разумевања и поверења”, *Борба* (25. децембар 1955), 1; ДАМСПРС, ПА, 1956, Југославија, ф. 43, дос. 10, Односи са осталим источноевропским земљама, 12. март 1956, пов. бр. 422911, 4.

NEMANJA MITROVIĆ, Ph. D., Research Associate
Institute of Contemporary History
Trg Nikole Pašića 11, Belgrade, Serbia
E-mail: nemanja.mitrovic@isi.ac.rs

THE IMPACT OF THE BELGRADE DECLARATION ON ROMANIA
AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF YUGOSLAV–ROMANIAN
RELATIONS OVER THE COURSE OF 1955

SUMMARY: Nikita Khrushchev's visit to Yugoslavia and the signing of the Belgrade Declaration marked a pivotal moment in the normalization of relations between Yugoslavia and the Soviet Union, as well as with the other Eastern Bloc countries. The visit raised hopes for a new era in which relations among socialist states would be founded on the principles of equality and non-interference in each other's internal affairs. Perhaps the most remarkable outcome of this visit was the the Soviet Union's recognition of the legitimacy of multiple paths to socialism. Although the Romanian leadership had been informed about the preparations for Khrushchev's visit, they were kept in the dark about his specific objectives. The Soviet acknowledgment of responsibility concerning the rift between Yugoslavia and the Cominform sent shockwaves through Bucharest. Khrushchev's subsequent visits to Sofia and Bucharest aimed to secure approval for the signed Declaration from the Bulgarian, Romanian, Czechoslovak, and Hungarian parties, and to inform them about the negotiations in Belgrade and the significance of the visit. Reactions among the members of the Romanian Workers' Party and the general public varied widely. Many ordinary citizens harbored hopes that the Declaration would lead to a decrease in Soviet pressure and exploitation of their country. Among the intellectual elite, the Declaration sparked aspirations for a more liberal form of socialism that would enhance freedom in creative pursuits. Bolstered by the thaw in Yugoslav–Soviet relations and clear signals from Moscow, the process of normalizing Yugoslav–Romanian relations gained remarkable momentum. A series of agreements was reached, and significant obstacles were overcome, including the release of deported Serbs from the Bărăgan Plain and the liberation of minorities and Yugoslav citizens who had been unjustly imprisoned.

KEYWORDS: Belgrade Declaration; Romania; Nikita Sergeevich Khrushchev; Gheorghie Gheorghiu-Dej; 1955 Soviet visit; normalization of Yugoslavia – Eastern Bloc relations